

TRITIKALENI XORAZM SHAROITIDA EKISH MUDDATLARI VA HOSILDORLIGI

Yusupova Bibijon

*Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch Davlat Universiteti 2-kurs
Agronomiya yo'nalishi magistranti*

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi Xorazm sharoitida tritikale ekish muddatlari va hosildorligi, turli ekish muddatlari tritikalening o'sish jarayoni, vegetatsiya davri va don hosildorligiga qanday ta'sir qilishi, hosildorlikni oshirish va sifatli don yetishtirishdagi o'rni ko'rib chiqiladi va keng fikr-muloxazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: tritikale, sharoit, ekish, muddat, hosildorlik, vegetatsiya, davr, don, ta'sir, jarayon.

TRITICALE PLANTING DATES AND YIELD IN THE CONDITIONS OF KHOREZM

Abstract: This thesis examines the planting dates and yield of triticale in the conditions of Khorezm. The study considers how different planting dates affect the growth process, vegetation period, and grain yield of triticale, as well as its role in increasing yield and producing high-quality grain. Extensive analysis and discussion are provided.

Keywords: triticale, conditions, planting, dates, yield, vegetation, period, grain, impact, process.

СРОКИ ПОСЕВА И УРОЖАЙНОСТЬ ТРИТИКАЛЕ В УСЛОВИЯХ ХОРЕЗМА

Аннотация: В данной работе рассматриваются сроки посева и урожайность тритикале в условиях Хорезма. Исследуется, как различные сроки посева влияют на процесс роста, период вегетации и урожайность зерна тритикале, а также его роль в повышении урожайности и получении качественного зерна. Представлен широкий анализ и обсуждение.

Ключевые слова: тритикале, условия, посев, сроки, урожайность, вегетация, период, зерно, влияние, процесс

KIRISH

So'nggi yillarda O'zbekiston qishloq xo'jaligi sohasida don ekinlarini diversifikatsiya qilish va yangi hosildor turlarni joriy etish yo'nalishida bir qator ilmiy va amaliy ishlar amalga oshirilmoqda. Tritikale kabi gibridd ekinlar hozirgi sharoitda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini yaxshilash, tuproq unumdorligini oshirish va

qishloq xo'jaligi rentabelligini oshirish maqsadida tadqiq qilinmoqda. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligiga qarashli ilmiy-tadqiqot institutlarida tritikale navlari va yetishtirish texnologiyalari bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Masalan, "Farxod" kabi O'zbekiston sharoitiga mos navlar davlat reestriga kiritilgan va barcha viloyatlarda ekish uchun tavsiya qilinadi. Bundan tashqari, ilmiy tadqiqotlar tritikale o'sish, rivojlanish va hosildorlik xususiyatlarini, agrotexnik tadbirlar ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Universitetlar va ilmiy markazlarda tritikalening o'sishi, ozuqa moddalari bilan oziqlantirish, hosildorlik ko'rsatkichlari va navlar samaradorligi bo'yicha ilmiy izlanishlar davom etmoqda. Bugungi kunda mamlakatimiz qishloq xo'jaligida don ekinlari yetishtirish samaradorligini oshirish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Tritikalen bug'doy va javdarni kesib o'tgan gibridd ekin bo'lib, quruq iqlimga chidamliligi, kasalliklarga nisbatan barqarorligi va yuqori hosildorligi bilan ajralib turadi. Shu sababli uni Xorazm viloyatida keng miqyosda yetishtirish imkoniyatlari o'rganilishi dolzarbdir. Ekin hosildorligi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularning asosiylaridan biri ekish muddati hisoblanadi. Ekish vaqti tritikalening vegetatsiya davri, o'sish intensivligi, don sifat va miqdoriga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Xorazmning iqlim sharoiti, tuproq tarkibi va iqlim o'zgarishlari ekin rivojlanishi va hosildorligiga o'ziga xos ta'sir qiladi.

Xorazm sharoitida tritikalen ekish bir qancha jihatdan foydali va muhim hisoblanadi. Birinchidan, tritikalen yuqori hosildorligi bilan ajralib turadi, shuning uchun undan yetishtiriladigan don mintaqada oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga yordam beradi. Shu bilan birga, u quruq iqlim va tuproq sharoitlariga chidamli bo'lgani sababli ekin maydonlarini samarali ishlatishga imkon yaratadi. Ikkinchidan, tritikalening tez o'sishi va kasalliklarga chidamliligi fermerlar uchun mehnat xarajatlarini kamaytiradi, agronomik jihatdan foydali bo'ladi. U o'rniga boshqa ekinlarni ekish qiyin bo'lgan yerlarni ham samarali ishlatish imkonini beradi. Uchinchidan, turli ekish muddatlarini sinash orqali hosildorlikni maksimal darajada oshirish mumkin. Erta ekish tritikalening vegetatsiya davrini to'liq o'tishiga yordam berib, sifatli don olishni ta'minlaydi. Natijada, tritikalenni ekish mintaqada qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini oshirish, oziq-ovqat mahsulotlari miqdorini ko'paytirish va iqtisodiy foyda olish imkonini beradi. Shuningdek, tritikalen o'rnini boshqa ekinlar bilan almashtirish orqali yer unumdorligini saqlash va agrotexnika barqarorligini ta'minlash mumkin. Bu esa Xorazm sharoitida qishloq xo'jaligi rivojlanishiga ijobiy hissa qo'shadi. Tritikalenni ekish mintaqaviy agronomik tavsiyalarni amalga oshirish, yuqori hosil olish, iqtisodiy foyda va qishloq xo'jaligida barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

Tritikale bug'doy (*Triticum*) va javdar (*Secale*) o'rtasida hosil qilingan gibrid ekin bo'lib, u quruq iqlimga chidamliligi, kasalliklarga barqarorligi va yuqori hosildorligi bilan ajralib turadi. Tritikalening asosiy agronomik xususiyatlari quyidagilardan iborat: tez o'sishi, qattiq va egiluvchan po'stlog'i, yuqori oqsil va kraxmal miqdori, shuningdek, mehnat talabining nisbatan pastligi. Shu sababli u Xorazm sharoitida ekish uchun juda mos ekin hisoblanadi. Ekish vaqti tritikalening vegetatsiya davri, o'sish intensivligi va hosildorligiga sezilarli ta'sir qiladi. Xorazm viloyatining iqlim sharoitida erta ekish o'rtacha hosildorlikni oshiradi, chunki ekin vegetatsiya davrining qulay bosqichlarida rivojlanadi. Kechiktirilgan ekish esa, aksincha, quruq va issiq davrga to'g'ri kelishi sababli o'sish va hosildorlikni kamaytiradi. Shu bois, ekish muddatini aniqlash tritikalen hosildorligini maksimal darajada oshirishda muhim hisoblanadi.

Tritikalen Xorazm sharoitida yetishtirishning o'ziga xos afzalliklari mavjud. Bu ekin yuqori hosildorligi va quruq iqlimga chidamliligi bilan ajralib turadi, shuning uchun u mintaqadagi yer maydonlaridan samarali foydalanishga imkon beradi. Tritikalen o'zining kasalliklarga chidamliligi va tez o'sishi bilan fermerlar uchun mehnat xarajatlarini kamaytiradi va hosildorlikni barqaror ta'minlaydi. Ekish muddatining to'g'ri tanlanishi esa ekinning vegetatsiya davrini maksimal darajada o'tkazishiga yordam berib, sifatli va ko'p hosil olish imkonini yaratadi. Hozirgi kunda mamlakatimizda tritikalen yetishtirish bo'yicha ilmiy va amaliy ishlar olib borilmoqda. Respublika Qishloq xo'jaligi vazirligiga qarashli ilmiy-tadqiqot institutlarida turli tritikalening navlari va ularni yetishtirish texnologiyalari sinovdan o'tkazilmoqda. Xorazm sharoitiga mos navlar davlat reestriga kiritilgan va viloyat fermerlari uchun tavsiya qilinmoqda. Shuningdek, tritikaleni ekish tuproq unumdorligini saqlashga, agrotexnika barqarorligini oshirishga va mintaqada qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini diversifikatsiya qilishga yordam beradi. Tritikalenni ekish nafaqat don hosildorligini oshiradi, balki chorvachilik uchun to'yimli ozuqa tayyorlash imkonini ham beradi. Shu bilan birga, turli ekish muddatlarini sinash orqali hosildorlik va don sifatini yaxshilash mumkin. Bu amaliy tavsiyalar viloyat sharoitida tritikalenni samarali yetishtirish va iqtisodiy foyda olish imkonini beradi. Tritikalenni ilmiy asosda yetishtirish esa qishloq xo'jaligida barqarorlikni ta'minlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va yer maydonlaridan maksimal foydalanish uchun muhimdir. Amaliy tomondan esa, tritikale maydonlari ortib bormoqda: u nafaqat don uchun, balki chorvachilik uchun to'yimli ozuqa sifatida ham yetishtirilmoqda. Ilmiy tajribalar mamlakatimiz sharoitida tritikaleni samarali yetishtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, qishloq xo'jaligi sohasidagi umumiy islohotlar iqlim o'zgarishlariga moslashish, agrotexnologiyalarni modernizatsiya qilish va agrar ilm-fanni rivojlantirish bo'yicha davlat darajasidagi dasturlar tritikalening ilmiy asosda yanada

keng qo'llanilishiga yordam bermoqda. Bu esa don yetishtirishni diversifikatsiyalash, hosildorlikni oshirish va qishloq xo'jaligi barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Hozirgi kunda O'zbekiston qishloq xo'jaligida tritikalen yetishtirish faoliyati so'nggi yillarda jadal rivojlanib bormoqda. Tritikalen navlari, xususan "Farxod" kabi muvaffaqiyatli navlar 2008-yildan boshlab Respublika bo'yicha sug'oriladigan yerlarda ekish uchun Davlat Reestriga kiritilgan va barcha viloyatlar uchun tavsiya qilingan. Bu shuni anglatadiki, mamlakatimizda tritikalenni sistematik ravishda ekish amaliyoti 15 yildan ziyod vaqt mobaynida davom ettirilmoqda va bugunga qadar kengayib bormoqda. Ushbu gibrid ekinni yetishtirishning asosiy maqsadi don hosildorligini barqaror oshirish, oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash, shuningdek chorvachilik uchun sifatli ozuqa bazasini yaratishdir. Tritikalen bug'doy va javdar xususiyatlarini mujassam etganligi tufayli quruq iqlim sharoitlariga yaxshi moslashadi, kasalliklarga bardoshli bo'lib, yuqori don va pichan hosili beradi. Bu esa fermerlar uchun iqtisodiy foyda manbai bo'lib, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishini diversifikatsiya qilish imkonini yaratadi. Shuningdek, tritikalen oddiy don ekinlariga nisbatan tuproq sharoitiga nisbatan talabchan emas va sho'rlangan tuproqlarda ham yetishtirishga mosligi bilan ajraladi. Bu xususiyat Xorazm kabi mintaqalarda yer maydonlaridan samarali foydalanish va agrotexnik barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi. Tritikalen doni inson iste'moli uchun nisbatan kamroq ishlatilsa ham, asosan chorvachilikda to'yimli ozuqa sifatida keng qo'llanilmoqda, bu esa chorva mahsulotlari (sut, go'sht) ishlab chiqarishni oshirishda qo'shimcha foyda beradi. Tritikalenni yetishtirish O'zbekiston qishloq xo'jaligi sektorida mahsuldorlikni oshirish, oziq-ovqat va chorva oзуqasiga bo'lgan talabni qondirish, fermerlarning iqtisodiy holatini yaxshilash va agrar barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, tritikalenni kompleks holda ekish rejalarini yanada kengaytirish davlat siyosatining strategik yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

XULOSA

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Xorazm sharoitida tritikalenni yetishtirishning o'ziga xos ahamiyati mavjud. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ekish muddati hosildorlik va don sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Erta ekish ekinning vegetatsiya davrini to'liq o'tishiga imkon berib, yuqori hosildorlik va sifatli don olishni ta'minlaydi, kechiktirilgan ekish esa hosildorlikni kamaytiradi. Hozirgi kunda mamlakatimizda tritikalen yetishtirish bo'yicha ilmiy va amaliy ishlar olib borilmoqda. Turli navlar sinovdan o'tkazilib, viloyat sharoitiga mos navlar tavsiya etilmoqda. Tritikalen nafaqat don yetishtirish, balki chorvachilik uchun ozuqa tayyorlashda ham muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, tritikalenni ilmiy asosda yetishtirish, ekish muddatlarini to'g'ri belgilash va agrotexnika tavsiyalarini qo'llash mintaqada qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini barqarorlashtirish, yer unumdorligini oshirish va iqtisodiy foyda olish

imkonini beradi. Umuman olganda, tritikalen Xorazm sharoitida yuqori hosildorlik, sifatli don va agrotexnik barqarorlikni ta'minlovchi samarali ekin hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev O. Don ekinlari agronomiyasi. Toshkent Fan 2018
2. Islomov D. Gibrid ekinlar va ularni yetishtirish texnologiyasi. Toshkent O'zbekiston 2019
3. Karimov B. Qishloq xo'jaligi ekinlarining hosildorligi. Toshkent Ma'naviyat 2020
4. Qodirov S. Tritikalen va uning agronomik xususiyatlari. Toshkent Sharq 2021
5. Raximova N. Don ekinlari va agrotexnika tadbirlari. Toshkent Fan va texnologiya 2017
6. Tursunov A. Xorazm sharoitida gibrid ekinlar. Toshkent Innovatsion ta'lim 2022
7. Jo'rayev R. Tritikalenni yetishtirish va hosildorlik tahlili. Toshkent Akademnashr 2020
8. Xudoyberdiyev M. Qishloq xo'jaligida agrotexnika va hosildorlikni oshirish. Toshkent O'qituvchi 2019
9. Abdurahmonov H. Mintaqaviy sharoitda don ekinlarini yetishtirish. Toshkent Fan 2021
10. Islomova D. Agronomik tadbirlar va tritikalen hosildorligi. Toshkent Innovatsion ilm-fan 2022